

Իսկ ծայրն եւ վառի՝ հոյեւի յանձնն եւ լեւելի շա-
լոց շարքաւորուան, ի բարձր եւեռնի իջնելով՝ ընդ-
նայնդէն (Եր. 14, տող 3):

Երրորդ գլխի փոխանակ (Եր. 7—10) իմ
կարծիքով պէտք է դնել չորրորդ գլուխը (Եր.
10—14), այնպէս որ Երրորդ գլուխը պիտի
սկսուի այսպէս՝ Որո՞ւմ (իմա Արեւելեան) ելլէր-
բարձր անուանել զայն պարտաւոր է լինելու Թուրք-
աւելիքն, (Եր. 10—11) եւ պիտի վերջանայ խոս-
քերովս. «Իսկ եւ հոգիս ի Երեւան. այլ ինչ-
պատճառով իսկ չորրորդ գլուխը՝ Իսկ զնե-
սորս (իմա Թուրքացի)» (էջ 7.) խոսքերից սկսու-
լով, պիտի վերջանայ խոսքերովս՝ «Իսկ եւ հոգիս
եւ ինչ-պատճառով»:

Առանձնակից երեւում է որ Ղազար Թա-
րգման Պատմութեան յառաջըստը կարօտ է
նոր խմբագրութեան, որի մէջ տպագրին հա-
մաձայն պիտի լինին միայն երկրորդ եւ հինգե-
րորդ գլուխները, Մենք ջոյց տուինք թէ ինչ
փոփոխութիւններ պէտք է մտցնել տպագրի
միւս գլուխների մէջ, ընդունել կամ հեղքել մեր
առաջարկութիւնը, ինչպէս արդէն ասացինք, կա-
խուած է բանասերների քննադատութիւնից:

Մոսկու, 29 Սեպտ. 1887:

Ծ. Մ.

ՓՈԹՊՈՒՆԻՔԻ ՄԻՆԼԵՔ

ԵՒ ՀՆԵՆԴԱՆԵՆ ՆՈՐ ՄԵՏՆԵՆԳՐԱԹԻՐԻՆ

Ազգիս բանասիրացը ծանօթ է անուանի
լեզուագէտն եւ լեզուաբան Թրեգերիկ Միւլլեր
գերմանացին, որ նաեւ Հայերէնի մասին մեծ ար-
դիւնք ունի՝ մանրակող քննութիւններովն ու
համալիր տեսութիւններովն: Այս գիտնականը
մեր մատենագրութեան վերաբերեալ քանի մը
նորատիպ գրող հրատարակութեան առթիւ՝ այս-
պէս կը խորհրդածէ Վիեննայի՝ «Աւստրիական
ամսագրերը վասն Արեւելից»¹ պարբերականին
մէջ:

«Հայ ժողովուրդը կանուխ զբրիտանեա-
լութիւն ընդունած ըլլալով՝ միշտ աւելի արեւ-
մտեան քան արեւելեան կողմ միտած է՝ նաեւ,
ինչպէս իւր բազմակիսած աղէտալից պատմու-
թիւնը կը վկայէ, ի փաս իւր քաղաքականու-
թեանն, որ վերջացաւ Հրէից քաղաքականու-
թեան նման՝ Հայազգի ժողովուրդը ալ վայրաժա-
տին ջրուելով: Երբ այսպէս արտաքին յարա-
բերութիւններն ի սպաս վատթարացան, ազգն
իւր մտադրութիւնն առաւելապէս իւր ներքին

կենաց վրայ դարձուց, եւ նոր ժամանակներս իւր
ճոխ մատենագրութեան վրայ՝ Եւ մինչդեռ ու-
րիշ ազգեր ի կորուստ որ դիմէին՝ ինք հոս ոտից
կուռն մը գտաւ, որով կարող կ'ըլլայ իւր ա-
պագային վրայ զուարթ աչքը նայիլ եւ արդի քա-
ղաքականութեան բարեմասնութեանց մասնակից
ըլլալ:

«Քանի որ պոթման լեզուաբանութիւնն
ապացուցած է թէ Հայերէնն հնդեւրոպական
լեզուաց շարքին կը վերաբերի, որ ըսել է թէ
Եւրոպիոյ կրթեալ ժողովուրդը լեզուացն ազգա-
կից է, Հայք իրենց լեզուովն եւ հին ու հնա-
նուր մատենագրութեանը մտազգայն մերձեցած
են մեզի. որով Հենք կրնար այս ազգին ալ շնուի-
րել այն մտադրութիւնն որ ուրիշ գերմանացեղ
ժողովուրդը կը նուիրենք, զորօրինակ Ռոմաններու
եւ Սլաւներու:

«Առաջնակայ երկասիրութիւններս ըստ մա-
սին կը ցուցնեն թէ Հայազգի գիտուններն Եւ-
րոպիոյ գիտնական շարժմանց հաղորդ են, եւ
արեւմտից կրթութիւնն ու գիտութիւնն իրենց
սեպհականելու կարեւոր միջոցները մատակա-
րարել կ'ունեն իրենց հայրենակցաց. եւ ըստ
մասին ապացոյց են թէ կան Հայ ազգին մէջ ալ
մարդիկ որ իրենց ազգային գրականութիւնը մե-
ծաւ փութով կ'ուսումնասիրեն ու կը խնամեն.
եւ թէ՛ ասոնց ալ աշխատասիրութիւնը կրնան
սոյն ուղղութեան մէջ ի համամասնութիւն գալ
արեւմտեայ գիտնոց երկասիրութեանց հետ»:

Այս ընդհանուր նախերգանքէն ետեւ՝ Թր.
Միւլլեր կ'անցնի մանրամասն տեղեկութիւններ
տալու նոյն երկասիրութեանց իւրաքանչիւրին
վրայ. որ են՝ 1. Հ. Սեր. Տերվիշեան՝ Հնդեւ-
րոպական նախ-լեզու. 2. Հ. Ա. Կլիւաեան՝ Բա-
նդիւր Բերեւելեան հայերէն. 3. Գալաթափուր
Քերամեւս յոյն հայագիտին յունալեզու գրքերը՝
Եւրոպ. Զոգման եւ շարքաւորուած հայերէն Մաթե-
մատիկան միւլ- շարքաւորուած Եւրոպ. Եւ 4. Նոյն
հեղինակին հայկական չափուց եւ կնոյց վրայ
պիտանի գրուածքը՝ Եւրոպ. Եւ 5. Եւրոպ. Եւ
մաթեմատիկան հայերէն, այսի զամբիւն իւր-
մանցը՝ յայտարարուած ծանօթութեամբ ծանօթեցնելով:
Առանձին կերպով ուշադիր է բաժնա-
հատ գերմանացի գրիչը Հնդեւրոպական նախ-
լեզուն առաւելութեանց, որ իւր յատուկ մաս-

¹ Περί γενέσεως και αναπτύξεως της Ἀρμενικῆς
γραμματικολογίας μέχρι τέλους της ἱστορικῆς ἐξαιου-
τασεως.

² Προσθήκαι εἰς τὰ σωζόμενα τῶν ἀρχαίων Με-
τρολόγων διὰ Ἀρμενικῶν κειμένων, τὸν πρῶτον ἑλληνισ-
τὸν μεταρρυθνισθέντων καὶ σημειώσεαι αὐτοισι.

³ Oesterreichische Monatschrift für den Orient.

նագիտական ճիւղն է, եւ զոր առանձինն յանձնելով այսպէս առջեւ կը հանէ Եւրոպայի գիտականաց:

«Առաջին գրոց Հնդկերէն» Տերմինալ, Ղիեննայի Միթիթարեան Միաբանութեան անդամներէն, որ շատ տարիներ է զեր կը վարէ իր գործունէութիւնն ի Վ. Պոլիս, աշխարհաբար լեզուաւ արդէ համեմատական լեզուաբանութեան համաժողովումներէն մը կու տայ: Հին եւ նոր լեզուաբանութեան մէջ եղած տարբերութիւնը բացատրելէն ետեւ, ի նկատութիւն կ'առնու լեզուի միջնակ (Sprachschal) որ միջնակութիւններէ, բնածայններէ, չորամարտներէ եւ գաղափարական արմատներէ կը կազմուի: Այս վերջիններս (արմատները) կը բաժնուին բայական եւ անուանական արմատներու: Առջիններուն հնդեւրոպական նախալեզուին եւ հայերէնի մէջ գտնուած տառական ձեւերն ընդարձակագոյն կը պարզէ, եւ ապա (էջ 59) հնդեւրոպական նախալեզուին բայական արմատներու ցանկ մը կը յաւելու, որուն մէջ հայերէն գտնուած կազմութեանց վրայ կը խօսի: Այս ցանկը կը հասնի ցէջ 116: Գետոյ (117—122) գերմանական արմատոց ցանկ մը կը յաջորդէ: Այս երկու ցանկերուն արժէքն այն է՝ որ ըստ մասին ինքնագիր են, ինչ ինչ նկատութեան արժանի կետեր կը բովանդակեն, եւ լեզուագիտական հանդիսի մը մէջ մանրամասն քննադատութեան արժանի են:

«Գետոյ կու գան բնկերտութեան, ածականաց ասորիաններուն եւ թուականաց կազմութեան վարդապետութիւններն, որոնց վրայ կը յաւելու հնդկերէն» հոլովումն ու խոնարհումը: Գրքին վերջին մասը կը կազմեն երկու գլուխներ, որոնցմէ մին՝ ըստ Ա. Ֆիբին մեկնողական եղանակին, կը խօսի Հնդեւրոպացաց լեզուի միջնակներէ վրայ, իսկ միւսն՝ արդէ լեզուագիտութեան պատմութիւնը կ'ընծայէ: Էջ 198—206 արմատներու քով մեկնուած հայերէն բառերու պարբերական ցանկը կը բռնէ՝:

Այսպէս կը խորհրդածէ գերմանացի մասնագէտն այս հայերէն երկաթիւնութեան վրայ: Եթէ յայտմ մասին օտարազգիք մեր առջեւն անցան եւ ձանաղարհ հորդեցին, դեռ կայ մեր բանասիրաց ալ բառական նիւթ՝ բնիկ լեզուն անսպառ բովուց մէջ անգուլ գործելու սոյն ուղղութեամբ: Միայն՝ աշխատանքն օգտակար եւ հետեւանքն իրական ըլլալու համար՝ հարկ է նախ միտք առնուլ՝ թէ լեզուի տարերք չեն քննուի լոկ կամայական, երեսակայական, ցնու-

րական մեկնութիւններով կամ մտացածին օրէնքներով, ինչպէս յաճախ տեսնուած է մեր ազգի հայագիտաց կողմէն. եւ երկրորդ մասնականգ՝ ձանշալ եւ համոզուած պէտք է ըլլալ՝ թէ այս օրս կայ իրոք գրական գիտութիւն մը լեզուաբանութեան անուամբ, որ ընդհանուր եւ մասնաւոր լեզուագիտութեան խորամուխ մասնաբերկրի գիտողութեամբքն աներկրայելի օրէնքներ ունի հաստատած, եւ հիմայ բազմութիւն հաստատներ յատուկ մատենագրարն մը կը կազմեն այս ճշմարիտ գիտութեան, որ մեծ լըստ արեւած է զլիաւորարար Հին աշխարհի պատմութեան վրայ:

ԹՈՒՔԻ ԵՐԻՐԹԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ՄԵԼ ԳՈՐԾՔԸ

(ՆՈՐ ԶՆՈՒՆՈՒՄ)

Հայ տպագրութեան պատմութեան էջերուն մէջ բառական միջոց գրաւած է թագէտս Երէջ Երեւանցի Համալսարանական, եւ մեծ անուն է թողած իւր տպած խորհրդագրեր եւ մանաւանդ ճշուն գրոց ընտիր հրատարակութեամբն, որ 1686ին սկսած է տպուիլ ի Վենետիկ եւ մինչեւ ցայսօր ի գործածութեան է շատ տեղ, եւ սակայն իւր անունն կը տրուի նաեւ սեւագոյն նկարեալ անցեալ մը՝ այս փառաւորութեան յառաջ, որ որչափ ալ առ ի չգոյն պատմական յիշատակարանաց՝ բառական թանձր ստուերով մը ծածկեալ ըլլայ հայ տպագրութեան պատմութիւնը գրել ուղղոյն աչքէն, հանդերձ այսու կային, կամ ճշգրտոյն՝ կը կարծուէր թէ կային, բառական պատճառք՝ նոյն ստուերին մէջէն՝ թագէտի անունն վրայ կեղտ մասեր ալ նշմարելու, եւ զինք իբրեւ լրացահատոյց եւ հալածող Ոսկանայ նկատելու՝, — Պարզեց մեր խօսքը:

Ծանօթ է որ Ոսկան Արքեպիսկոպոս 1666—1670 Ամագերտամի մէջ բազմաթիւ գրքեր հրատարակեց, ի մէջ այլոց՝ իւր հռչակաւոր Աստուածաշունչը, Ոսկանայ տպարան 1670—1673 իրիւրոնց հաստատեալ կը տեսնուի, իսկ 1673 կը փոխադրի Մարտէլ, ուր 1674ին կը վախճանի Ոսկան Արքեպիսկոպոսը: Մտադրութեան արժանի է որ այսչափ ժամանակի միջոցի մէջ հրատարակեալ գրոց յիշատակարանին եւ կամ ճակատին մէջ մէկ անգամ միայն կը յիշատակուի թագէտի Երիցու անունն, այն է՝ Արթիւր Ժափէրց (Օպ. Ի Մարտէլ, 1673) ճակատն, այսպէս... «Արքեպիսկոպոս եւ Ժափիւր նոյնոց Ոսկան»

1. Հմմտ. Բաշմէլի, 1851, էջ 80: Պատմ.-իւն. Հայ Գրգ.-իւն. Արեւմ. 1878, Բ. 69 290 եւ 308:
2. Հմմտ. Պատմ. Հայ Գրգ.-իւն. Բ. 301—323: